

**Un prețios manuscris melurgic din Biblioteca de Stat
a Monumentului Național din Grottaferrata:
Codexul Cryptense Γ.γ.II
Excurs istoric și liturgic în conținutul manuscrisului
cu descrierea detaliată a acestuia**

Drd. George DIACONU*

Rezumat:

Doxologia mare este una dintre primele cântări liturgice ale cultului creștin, fiind atestată de Constituțiile Apostolice și de Codexul Alexandrin. Din punct de vedere muzical însă, doxologia mare a fost compusă în întregime pe neume muzicale bizantine în fază relativ târzie, în jurul celui de-al doilea – al treilea pătrar al secolului al XVII-lea, melodia primei doxologii mari în notație muzicală bizantină aparținând episcopului Melchisedec de Redestos – din Tracia de Est (1615-1625), pe plagalul ehului I.

Această cântare liturgică se găsește în Codexul Cryptense Γ.γ.II din Biblioteca de Stat a Monumentului Național din Grottaferrata f. 73r ș.u. Problema principală o constituie faptul că nu există nicio mențiune cu privire la autorul acesteia, dar, pe baza unei analize comparative între diverse manuscrise care conțin diferite doxologii, nu există nicio îndoială cu privire la apartenența sa: autorul său este într-adevăr Melchisedec, episcop de Redestos! Prin urmare, aceasta este prima doxologie mare!

Cuvinte cheie:

Doxologia mare, episcopul Melchisedec de Redestos, Codexul Cryptense Γ.γ.II.

* George Diaconu, doctorand al Facultății de Teologie *Andrei Șaguna* din cadrul Universității *Lucian Blaga* din Sibiu. E-mail: gloriainexcelsisdeo2@libero.it

Drd. George Diaconu

În Italia sunt patru biblioteci, fonduri librare și arhive care conțin un număr considerabil de manuscrise liturgico-muzicale cu notație neumatică bizantină: *Biblioteca Apostolica Vaticana* din Vatican, *Biblioteca de Stat a Monumentului Național al Abației Grecești San Nilo* din Grottaferrata, *Biblioteca Regional Universitară „Giacomo Longo”* din Messina (Sicilia), *Biblioteca Ambrosiana* din Milano, la care se adaugă și alte biblioteci cu un minor număr de manuscrise melurgice bizantine.

1. Scurtă prezentare a manuscriselor melurgice din Biblioteca de Stat a Monumentului Național din Grottaferrata

Antonio Rocchi, călugăr erudit al Abației din Grottaferrata, subdivinde în a șaptea serie din catalogul său *Codices Cryptenses*¹ un număr de 52 de codexuri melurgice sacre și profane structurate în 4 grupuri (E.α., E.β., E.γ., Γ.γ.), introduse în ordine cronologică: E.α.I – E.α.XIV, E.β.I – E.β.XIX, E.γ.I – E.γ.XI, Γ.γ.I – Γ.γ.VIII. Aproximativ patruzeci dintre acestea sunt în notație muzicală bizantină, mare parte (aproape jumătate) aparținând secolului al XIII-lea (sau sec. XIII-XIV). În privința celeilalte jumătăți, unele manuscrise aparțin secolului al XV-lea; puținele manuscrise rămase sunt plasate într-un arc temporal care spațiază între al X-lea și al XIX-lea secol. În jur de alte zece codexuri sunt în notație muzicală occidentală (pe portativ), având conținut sacru sau profan.

Pe lângă faptul că fondul librar al Bibliotecii Abației Grecești din Grottaferrata s-a îmbogățit ulterior cu alte manuscrise (ca de exemplu „Γ.γ.XVII, Γ.γ.XVIII, Γ.γ.XIX, Δ. δ. XXXV, care spațiază între sec. XVI-XIX”²), ar trebui însă menționat că și alte manuscrise conțin fragmente muzicale cu notație neumatică muzicală, în mod special cele imnice: „În Biblioteca Abației există opt codex-uri (care provin, n. trad.) de la Mănăstirea Sfântul Ilie de Carbone, dintre care două melurgice paleobizantine: Δ.α.XIII, Δ.α.XV”³. Manuscrise melurgice (din același grup Δ.α.) rezultă și: Δ.α. III, Δ.α.XIV, Δ.α.XVI, Δ.α.XXXII⁴ (Minee, sec. XI – XII). La același manuscris Δ.α.XIV, Pr. Ioan D. Petrescu se referă în

¹ Antonio Rocchi, *Codices Cryptenses seu Abbatiae Cryptae Ferratae in Tusculano*, Tusculani Typis Abbatiae Cryptae Ferratae, Roma, 1883, p. 411-438.

² Lorenzo Tardo, *L'antica melurgia bizantina nell'interpretazione della scuola monastica di Grottaferrata*, Scuola Tip. Italo Orientale „S. Nilo”, Grottaferrata, 1938, reeditare 2005, Poligrafica Laziale s.r.l., Frascati, p. 136.

³ *Ibidem*, p. 137, nota (3).

⁴ Oliver Strunk, *Specimina Notationum Antiquiorum*, [I] Pars Principalis, Copenhagen, EM, Hauniae, Ejnar Munksgaards Forlag, 1966, Δ.α. III (43 – 49), Δ.α.XIII (50), Δ.α.XIV (51 – 55), Δ.α.XV (56 – 57), Δ.α.XVI (58 – 59), Δ.α.XXXII (60 – 63). A se vedea și descrierea respectivelor manuscrise în Catalogul lui Antonio Rocchi.

Codexul Cryptense Γ. γ. II. Excurs istoric și liturgic în conținutul manuscrisului

două studii importante ale sale de paleografie muzicală bizantină.⁵ Amintim de asemenea manuscrisele: Γ. β. XXXV (Eucologiu sec. XII) e Δ.β.X (Triod, 1131)⁶. Foarte interesante sunt și cele în notație Theta (de la litera Θ a alfabetului grecesc): Δ.α. V (Mineiul pe ianuarie, sec. XII, 1102), Δ.α.XII (Mineiul pe august, sec. XII), Δ.β.II (Triod, sec. XII), Δ.β.VIII (Triod, sec. XI), Δ.β.XI (Triod, sec. X – XII), Δ.β.XVII (ce cuprinde serviciul liturgic din prima săptămână din perioada Penticostarului, sec. XII)⁷.

2. Lista codexurilor *Psaltikòn* în Biblioteca Abației San Nilo din Grottaferrata

Codexurile care potrivit Catalogului Antonio Rocchi, aparțin acestei clase liturgico-muzicale sunt: Crypt. Gr. Γ.γ.II (începutul secolului al XVIII-lea)⁸, Crypt. Gr. Γ.γ.III (secolul al XIII-lea)⁹, Crypt. Gr. Γ.γ.IV (secolul al XIII-lea)¹⁰, Crypt. Gr. Γ.γ.V (secolul al XIII-lea)¹¹ și probabil Crypt. Gr. E.γ.IX (secolul al XIII-lea sau al XIV-lea), care ar putea fi un *Psaltikòn*, dacă se ține seama de asemănările cu Crypt. Γ.γ.II (și despre care se menționează în observațiile aceluiași manuscris de referință Γ.γ.II), chiar dacă le separă anumite secole.¹² Deci, aceste puține Mss. Cryptenses care aparțin categoriei *Psaltikòn*-ului, excepție făcând Crypt. Γ.γ.II, aparțin secolului al XIII-lea.

3. Autorul și perioada în care a fost scris Codexul Cryptense Γ.γ.II

Situat pe al 46-lea loc din cele 52 de manuscrise în lista codexurilor melurgice din Catalogul lui Antonio Rocchi, Crypt. Γ.γ.II este un manuscris de pergament grecesc care conține 278 file (plus două foi de protecție)¹³, cu dimensiunile de 150 x 110 mm.

⁵ Ioan D. Petresco, *Études de paléographie musicale byzantine*, Bärenreiter-Verlag Kassel, 'Éditions musicales de l'Union des Compositeurs de la République Socialiste de Roumanie, Bucarest, 1967 și *Idem, Les Idiomèles et le canon de l'office de Noël (D'après des manuscrits grecs des XIe, XIIe, XIIIe et XIVe s.)*, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris 1932, Planche I-V.

⁶ Oliver Strunk (ed.), *op. cit.*, Γ. β. XXXV (33 – 42) e Δ.β.X (64).

⁷ Jørgen Raasted, „Theta Notation and some related Notational Types”, în Jørgen Raasted, Christian Troelsgård (eds.), *Palæobyzantine Notations – A Reconsideration of the Source Material*, A. A. Bredius Foundation, Hernen, Netherlands, 1995, p. 60.

⁸ Antonio Rocchi, *op. cit.*, p. 433-434.

⁹ *Ibidem*, p. 434-435.

¹⁰ *Ibidem*, p. 435.

¹¹ *Ibidem*, p. 435-436.

¹² *Ibidem*, p. 430-431.

¹³ Antonio Rocchi numără 282 de file, dar probabil numărătoarea la care ne referim a fost introdusă ulterior.

Drd. George Diaconu

În colțurile superioare ale filelor (către exterior) se observă cu anumite întreruperi număratoarea ionică, alfabetică (cu utilizarea literelor alfabetului grecesc¹⁴). În plus, de la începutul și până la sfârșitul manuscrisului, în partea de sus „recto”, a fost adoptat sistemul de numerotare cu caractere arabe la fiecare zece file^{r-v} (10^r, 20^r, 30^r, 40^r etc.). Se deduce însă că numărarea filelor a fost făcută în grabă, așa cum rezultă atât din grafia neîngrijită a numerelor, cât și din faptul că au fost comise două erori: numărul 20 a fost scris pe a 19-a filă, iar numărul 90, pe cea de a 88-a filă. Astfel se explică motivul pentru care Antonio Rocchi anticipă cu unul sau chiar cu două numere „de pagină” prezentarea cântărilor în manuscrisul citat. Apare însă în manuscris și o a treia număratoare a filelor scrisă cu creionul (tot cu numere arabe), corectă de această dată, în partea de jos a fiecărei file „recto”. Pe această a treia număratoare o vom lua în considerare în inventarierea cântărilor liturgice din manuscrisul de referință.

Codexul Cryptense Γ.γ.II este plasat la începutul secolului al XVIII-lea. Mai precis, a fost finalizat pe 6 august 1718¹⁵, și copistul ar fi, potrivit lui Antonio Rocchi „melurgi Hieronymi Modini archiepiscopi”¹⁶, adică arhiepiscopul melurg Girolamo (Gerolamo)¹⁷ Modini. Chiar în partea de jos a ultimei file (f. 278^v), avem indicații cu privire la autorul și la datarea manuscrisului. Din nefericire, cerneala epigrafiei a fost în mare parte absorbită de foaia de pergamen (foarte probabil din cauza umidității și deoarece ultima filă este supusă uzurii, mai ales dacă volumul este adeseori folosit). Această situație conduce la o dificilă descifrare a notei scrise în grabă cu mare dezinvoltură și cu abrevieri. Tocmai de aceea, Antonio Rocchi, cu privire la această subscriptio a colofonului, sugerează cu mult bun simț: „quam ita interpretari arbitror”¹⁸, adică, „cred că ar trebui să se interpreteze astfel”. De asemenea, în indexul de la sfârșitul Catalogului său, autorul adaugă semnul interrogativ după numele copistului: „Hieronymus? ep. melurgus, 434”¹⁹. Atributul de „melurg” se deduce dintr-o posibilă abreviere: „μελ.” (mel.). Însă numele (și acesta abreviat) ar putea fi „Hieronymi” (Ieronim), însă prima literă seamănă foarte mult cu a treia din numele de familie, o posibilă δ (delta grecească), ca un fel de cheia sol, ascuțită către partea superioară, lungită și rotunjită în jos. Astfel, numele Modini ar părea mult mai verosimil. Nu sunt dubii pentru ultimul cuvânt, cel mai

¹⁴ Elpidio Mioni, *Introduzione alla paleografia greca*, Liviana Editrice, Padova, 1973, p. 79-80.

¹⁵ Antonio Rocchi, *op. cit.*, p. 434: „Εν μηνὶ ἀγούστου ζ´ – et mensis Augusti die VI et paullo superius «1718»”.

¹⁶ *Ibidem*, p. 434, potrivit interpretării lui Antonio Rocchi: „Τὸ παρὸν ὑπάρχει ποίημα καλὸν μελουργοῦ Ἱερωνίου μοδίνου ἀρχιεπισκόπου (Hoc est opus pulchrum melurgi Hieronymi Modini archiepiscopi).”

¹⁷ Gr. Ἱερώνυμος, lat. Hieronymus.

¹⁸ Antonio Rocchi, *op. cit.*, p. 434.

¹⁹ *Ibidem*, p. 537.

Codexul Cryptense Γ. γ. II. Excurs istoric și liturgic în conținutul manuscrisului

important după numele de familie: „αρχιεπισκόπω”, adică „arhiepiscop”. O altă variantă ar fi aceea conform căreia arhiepiscopul Modini nu ar fi autorul, ci doar proprietarul manuscrisului.

4. Caracteristicile tehnice bibliografice ale Codexului Cryptense Γ.γ.II

Codexul Cryptense Γ.γ.II este un Psaltikòn scris cu caracter mărunț, alcătuit cu multă eleganță, împodobit cu ornamente²⁰, conținând cântări liturgice în notație cucuzeliană²¹, cu „i caratteri esterni e le forme dello scritto di un bel *rotondo*”²², 10 rânduri pe pagină, cu puține semne diacritice (prezente doar în unele didascalii). Majusculele inițiale se evidențiază printr-o grafie îngrijită, înfrumusețată cu broderii ornamentale. Culoarea roșie înfrumusețează desenele care apar deasupra didascaliiilor. În plus, sunt scrise cu roșu didascaliiile înseși (așadar, numele cântării și al autorului, acolo unde sunt prezente), respectivele glasuri, mărturiile, semnele hironomice, majusculele inițiale. Deci culorii roșii îi este atribuită o profundă valoare de semantică și retorică muzicală, „con funzione non solo estetica, ma anche distintiva, ovvero per evidenziare [...]”²³.

Însă de la f. 203^r și până la sfârșitul manuscrisului (f. 278^v), ar părea schimbată atât calitatea pergamentului (mai lucioasă), cât și grafia (mai precipitată), lipsind mai multe majuscule inițiale.

În realizarea acestui manuscris au fost folosite două tipuri de hârtie: cel din tâi, cu foaia sau coala pliată sau împăturită de patru ori, cu semnele de la tije (le vergelle, ital.) orizontale și cu liniile verticale, folosit pentru filele 1-202, 211-218, 250-278, și cel de-al doilea, deținând filigrana clasică cu cele două luni, care este de fapt un fascicul alcătuit din opt file (quaterrone, ital.), cu foaia pliată doar de două ori, cu semnele tijelor verticale și cu liniile orizontale, întrebuițat pentru filele 203-210 și 219-249.

Cea mai mare parte a Codexurilor Cryptenses sunt italiano-grecești, alcătuite în Mănăstirea din Grottaferrata de anumiți călugări în trecere, stagiari sau închinoviați în această oază de cultură și de rugăciune. Alte manuscrise au fost transferate sau cumpărate din Mănăstirea SS. Salvatore din Messina, de la Mănăstirea S. Elia Carbonense²⁴ sau din Constantinopol.

²⁰ *Ibidem*, p. 433.

²¹ Lorenzo Tardo, *op. cit.*, tavola XXIX, unde sunt reproduse filele 7v-8r ale aceluiași manuscris Γ.γ.II.

²² *Ibidem*, p. 66: „cu caracterele externe și cu o frumoasă și rotundă formă a scrisului”.

²³ Edoardo Crisci și Paola Degni (eds.), *La scrittura greca dall'antichità all'epoca della stampa*, Carocci editore, Roma, 2011, p. 254: „Cu rol nu doar estetic, dar și distinctiv, adică pentru a evidenția [...]”.

²⁴ Antonio Rocchi, *op. cit.*, p. 312: În descrierea Codexului Δ.α.XIII, autorul Catalogului afirmă că începe cu acest manuscris seria Mineielor care cândva se utilizau la Mănăstirea S. Elia Carbonense.

Drd. George Diaconu

Referitor la proveniența manuscrisului Γ.γ.II, Antonio Rocchi nu oferă informații. Însă Lorenzo Tardo – în raport cu puținele manuscrise cu semiografie din epoca târzie, prezente în fondul Bibliotecii Abației San Nilo – ne descoperă: „Questi neppure sono scritti a Grottaferrata; essi provengono da Costantinopoli e uno, il Γ.γ.II, dall’Albania”²⁵, „trasportato nel 1718, epoca della sua scrittura”²⁶ (se înțelege perioada cuprinsă între august și decembrie).

Astfel, relaționând cele două informații cu privire la autorul manuscrisului și la proveniența acestuia, putem presupune că melurgul Modini ar fi fost un arhiepiscop albanez în funcție, în prima parte a secolului al XVIII-lea. Ar rezulta foarte interesantă aprofundarea acestui argument din istoria bisericească albaneză din prima parte a secolului al XVIII-lea, pentru eventuale noi descoperiri cu privire la această enigmatică figură religioasă.

5. Inventarul liturgico-muzical detaliat al Codexului Cryptense Γ.γ.II

Luând în considerare într-un unic catalog toate manuscrisele de orice factură din Biblioteca Mănăstirii (biblică, patristică, sacră, morală, liturgică, imnică, melurgică sacră și profană, literară, filosofică, diversă), este evident că descrierea tuturor acestora nu putea fi decât foarte sintetică, mai ales pentru un motiv metodologic, acela de a da spațiu și atenție fiecărui manuscris în parte.

Analizând deci cuprinsul Codexului Crypt. Gr. Γ.γ.II în Catalogul lui Antonio Rocchi²⁷, ca și în cazul celorlalte manuscrise, se observă prezentarea conținutului pe baza categoriilor generice ale imnelor liturgice, fără enumerarea în manieră analitică a fiecărei cântări în parte.

Pe partea verso a primei foi de protecție (lipită de copertă) a fost aplicată o etichetă recentă (deasupra alteia mai vechi) pe care a fost însemnată apartenența la Biblioteca Mănăstirii San Nilo și numărul manuscrisului: ABBAZIA GROTTA-FERATA CRYPT. GR. 278 BIBLIOTECA; alături se află din nou cota manuscrisului, scrisă de mână GR. 278.

Pe partea recto a celei de a doua foi de protecție sunt scrise de mână amândouă cotele: Γ.γ.II, GR 278 și alături: n° 156 (poziția Codexului Crypt. Γ.γ.II în fondul de manuscrise al Bibliotecii; a se vedea nota de dedesubt), tăiat ulterior cu creionul.

²⁵ „Acestea (manuscrisele, n.n.) nici măcar nu au fost scrise la Grottaferrata; ele provin din Constantinopol, și unul, Γ. γ. II din Albania”, cf. Lorenzo Tardo, *op. cit.*, 70. Se pare că autorul nu a fost întru totul sigur de această informație, deoarece la pagina 136, cu privire la semiografia din perioada de transformare, se referă la același codex Γ.γ.II „probabilmente venuto dall’Albania” (probabil venit din Albania).

²⁶ *Ibidem*, p. 136.

²⁷ Antonio Rocchi, *op. cit.*, p. 433.

Codexul Cryptense Γ. γ. II. Excurs istoric și liturgic în conținutul manuscrisului

Pe partea recto a celei de-a treia foi de protecție a fost adăugată o altă cotă, Δ' VII 2 (sau 7) XV, și aceasta tăiată; alături se află una nouă: Γ.III.3 și dedesubt titlul manuscrisului: Ἀισματικόν, și iarăși cota actuală: Γ.γ.II.

Cu privire la aceste numere și cote, găsim lămuriri în „Prospectul general al cotelor și al dispoziției codexurilor Abației din Grottaferrata”, unde Antonio Rocchi însumează într-un tabel poziția manuscriselor din Biblioteca mănăstirii pentru a oferi o imagine de ansamblu a acestora. În a treia grupă găsim coordonatele Codexului Γ.γ.II: „N° progressivo: 156, Indicazione dello schedario: Γ.γ.II, Collocazione: Γ.III.3, Richiamo al Catalogo o al suppl.: Cat. pag. 433”²⁸. Rezultă deci că numărul de catalog Γ.III.3 a fost ulterior înlocuit de actuala cotă GR. 278, ținând seama de faptul că aceasta nu apare în adnotările lui A. Rocchi.

Pe partea verso a celei de a treia foi de protecție citim scris de mână: Γ.VI.9 și dedesubt scris cu creionul 156 (a se vedea deasupra).

Doamne strigat-am – „ἀρχὴ σὺν θεῷ ἀγίῳ τῶν κεκραγαρίων”²⁹:

f. 1^r – Κύριε, ἐκέκραξα πρὸς σε..., ehul I. În josul filei 1^r se găsește din nou actualul număr de catalog: Γ.γ.II; f. 1^v – Κατευθυνθήτω..., ehul I; f. 2^r – Κύριε, ἐκέκραξα πρὸς σε..., ehul II; f. 3^r – Κύριε, ἐκέκραξα πρὸς σε..., ehul III; f. 4^r – Κύριε, ἐκέκραξα πρὸς σε..., ehul IV; f. 5^r – Κύριε, ἐκέκραξα πρὸς σε..., plagalul ehului I; f. 6^v – Κύριε, ἐκέκραξα πρὸς σε..., plagalul ehului II; f. 7^v – Κύριε, ἐκέκραξα πρὸς σε..., plagalul ehului III; f. 8^v – Κύριε, ἐκέκραξα πρὸς σε..., pl. ehului IV.

*Idiomelele Ceasurilor Nașterii Domnului*³⁰ – „ἀρχὴ σὺν θεῷ ἀγίῳ τῶν ὁρῶν Χριστοῦ γεννήσεως” (început cu Dumnezeu[1] *Sfânt al Ceasurilor Nașterii lui Hristos*)³¹:

f. 10^r – Βηθλεὲμ ἐτοιμάζου, εὐτρεπιζέσθω ἢ φάτνη³², plagalul ehului IV; f. 10^v – Τῦν (νῦν) προφητικὴ πρόρρησις, ehul III; f. 11^v – Δόξα, Τάδε λέγει Ἰωσήφ πρὸς τὴν Παρθένον Μαρία, plagalul ehului IV; f. 12^v – Ὡρα γ' (Ceasul al treilea) – Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, plagalul ehului I; f. 13^v – Πρὸ τῆς Γεννήσεως τῆς σῆς, plagalul ehului IV; f. 14^r – Δόξα, Ἰωσήφ, εἰπέ ἡμῖν, ehul III; f. 15^r – Ὡρα ζ' (Ceasul al

²⁸ *Idem, Codices Cryptenses, Prospetto generale della segnatura e della collocazione dei codici della Badia di Grottaferrata contrassegnati dal numero progressivo*, Θήκη Γ, Grottaferrata, Scuola Tipografica Italo – Orientale „San Nilo”, 1934, p. 8.

²⁹ Începutul cu Dumnezeu(l) Sfânt al Checragariilor, adică începutul Psalmului 140, versetele 1-2 (Psalmul 141, potrivit Bibliiei latine): „Κύριε, ἐκέκραξα πρὸς σε, εἰσάκουσον μου, πρόσχες τῆ φωνῆ τῆς δεήσεως μου, ἐν τῷ κεκραγένοι με πρὸς σε. Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιον σου, ἐπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσία ἐσπερινή” (Doamne, strigat-am către Tine etc.).

³⁰ În grecește, acest serviciu liturgic se numește *Ἀκολουθία τῶν Μεγάλων Ὁρῶν*.

³¹ Εἰς τὰς Μεγάλας Ὁράς, τὰ Ἰδιόμελα α' Ὡράς, Idiomelele Ceasului Întâi, autor Sofronie, patriarhul Ierusalimului.

³² Idiomelele Ceasului Întâi, *Ὡρα Πρώτη (n.n.)*.

șaselea) – Δεῦτε πιστοὶ ἐπαρθῶμεν ἐνθέως, ehul I; f. 16^r – Ἄκουε οὐρανέ, ehul IV; f. 16^v – Δόξα, Δεῦτε χριστοφόροι λαοὶ κατίδωμεν, plagalul ehului I; f. 17^v – „Τὴν πάλιν τὸ αὐτό” (din nou al aceluiași) – Ὡρα Θ’ (Ceasul al nouălea) – Ἐξεπλήττετο ὁ Ἡρώδης, plagalul ehului III; f. 18^v – Ὅτε Ἰωσήφ, Παρθένε, ehul II; f. 19^v – Σήμερον γεννᾶται ἐκ Παρθένου, pl. eh I.

*Idiomelele Ceasurilor Teofaniei*³³ – „ἀρχὴ σὺν θεῷ ἀγίῳ τῶν ὁρῶν τῶν Θεοφάνια” (început cu Dumnezeu[I] Sfânt al Ceasurilor):

f. 21^r – Σήμερον τῶν ὑδάτων ἀγιάζεται ἡ φύσις³⁴, plagalul ehului IV; f. 21^r – Ὡς ἄνθρωπος ἐν ποταμῷ, plagalul ehului IV; f. 21^v – Δόξα, Πρὸς τὴν φωνὴν τοῦ βοῶντος, plagalul ehului IV; f. 22^v – Ὡρα γ’ (Ceasul al treilea) – Ἡ τοῦ Προδρόμου, plagalul ehului IV; f. 23^v – Ἡ Τριάς ὁ Θεὸς ἡμῶν, ehul IV; f. 24^r – Δόξα, Ἐρχόμενος μετὰ σαρκός, plagalul ehului I; f. 25^r – Ὡρα ζ’ (Ceasul al șaselea) – Τάδε λέγει Κύριος, plagalul ehului IV; f. 26^r – Σήμερον ἡ ψαλμικὴ Προφητεία, plagalul ehului II³⁵; f. 26^v – Δόξα, Τὶ ἀναχαιτίζεις σου, plagalul ehului I; f. 27^v – Θάμβος ἦν κατιδεῖν³⁶, plagalul ehului III; f. 28^r – Ὅτε πρὸς αὐτὸν ἐρχόμενον, ehul II; f. 29^v – Τὴν χεῖρά σου τὴν ἀψαμένην, plagalul ehului I.

*Idiomelele Ceasurilor din Vinerea Mare*³⁷ – „ἀρχὴ σὺν θεῷ ἀγίῳ τῶν ὁρῶν τῶν Παθῶν” (început cu Dumnezeu[I] Sfânt al Ceasurilor Patimilor):

f. 30^v – Σήμερον τοῦ Ναοῦ τὸ καταπέτασμα³⁸, plagalul ehului IV; f. 30^v – Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν, plagalul ehului IV; f. 31^r – Δόξα, Τοῖς συλλαβοῦσί, plagalul ehului IV; f. 32^r – Ὡρα γ’ (Ceasul al treilea) – Διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, plagalul ehului IV; f. 32^v – Πρὸ τοῦ τιμίου σου Σταυροῦ, plagalul ehului IV; f. 33^v – Δόξα, Ἐλκόμενος ἐπὶ Σταυροῦ, plagalul ehului I; f. 34^v – Ὡρα ζ’ (Ceasul al șaselea) – Τάδε λέγει Κύριος, plagalul ehului IV; f. 35^v – Οἱ νομοθέται τοῦ Ἰσραὴλ, plagalul ehului IV; f. 36^r – Δεῦτε χριστοφόροι λαοὶ, plagalul ehului I; f. 37^r – Ὡρα Θ’ (Ceasul al nouălea) – Θάμβος ἦν κατιδεῖν, plagalul ehului III; f. 37^v – Ὅτε σὲ Σταυρῷ προσήλωσαν, ehul II; f. 39^r – Δόξα Πατρι³⁹, Σήμερον κρεμᾶται ἐπὶ ζύλου, plagalul ehului II; f. 40^r – Δόξα... Καὶ νῦν ..., Σὲ τὸν ἀναβαλλόμενον⁴⁰, plagalul ehului I.

³³ Ὡρες Θεοφάνεια, *Ακολουθία των Μεγάλων Ωρών*.

³⁴ Idiomelele Ceasului Întâi, *Ωρα Πρώτη* (n.n.).

³⁵ La sfârșitul idiomelei este scris anticipat Ὡρα Θ’ (al șaselea Ceas), care de fapt urmează după Δόξα Πατρι, Τὶ ἀναχαιτίζεις σου.

³⁶ Idiomelele Ceasului Nouă, Ὡρα Θ’.

³⁷ Ακολουθία των Ωρών της Αγίας και Μεγάλης Παρασκευής, cântări alcătuite de Chiril, Arhiepiscopul Alexandriei.

³⁸ Idiomelele Ceasului Întâi, *Ωρα Πρώτη* (n.n.).

³⁹ Este prezentă întreaga frază muzicală, și nu cum de obicei era indicat pe baza primului cuvânt: Δόξα.

⁴⁰ Της Αγίας και Μεγάλης Παρασκευής, *Εἰς τον Εσπερινόν, la sfârșitul Vecerniei din Vinerea Mare, după stihurile Automela*.

Codexul Cryptense Γ. γ. II. Excurs istoric și liturgic în conținutul manuscrisului

(*sine titulo*) *Dogmatica Născătoarei de Dumnezeu și cântarea Θεοτοκίων după Απόστιχα Στιχηρά la Vecernia Mare a Învierii (de sâmătă seara) din peri-oada Octoihului*⁴¹ (n.ns.):

f. 41^v – Δόξα Πατρί... Και νυν και αεί..., f. 42^r – Την παγκόσμιον δόξαν..., *ehul I*; f. 43^r – Ἴδου πεπλήρωται ἡ τοῦ Ἡσαίου πρόρρησις, *ehul I*; f. 44^r – Δόξα Πατρί... Και νυν και αεί..., *Παρήλθεν ἡ σκιά του νόμου...*, *ehul II*; f. 45^r – Ὡ θαύματος καινοῦ, *ehul II*; f. 45^v – Δόξα Πατρί... Και νυν και αεί..., *Πως μη θαυμάσωμεν...*, *ehul III*; f. 47^r – Ἀσπόρως ἐκ θείου Πνεύματος, *ehul III*; f. 48^r – Δόξα Πατρί... Και νυν και αεί..., *Ο διά σε Θεοπάτωρ...*, *ehul IV*; f. 49^v – Νεῦσον παρακλήσει, *ehul IV*; f. 50^v – Δόξα Πατρί... Και νυν και αεί⁴²..., *Εν τη Ερυθρά θαλάσση...*, *plagalul ehului I*; f. 51^v – Ναός καί πύλη ὑπάρχεις, *plagalul ehului I*; f. 52^v – Δόξα Πατρί... Και νυν και αεί..., *Τις μη μακαρίσει σε...*, *plagalul ehului II*; f. 53^v – Ὁ ποιητής καί λυτρωτής, *plagalul ehului II*; f. 54^v – Δόξα Πατρί... Και νυν και αεί..., *Μήτηρ μεν ἐγνώσθης...*, *plagalul ehului III*; f. 55^v – Ὑπὸ τὴν σὴν Δέσποινα σκέπην, *plagalul ehului III*; f. 56^r – Δόξα Πατρί... Και νυν και αεί..., *Ο Βασιλεύς των ουρανών...*, *plagalul ehului IV*; f. 57^v – Ἄνύμφευτε Παρθένε, *plagalul ehului IV*.

*Începutul celor unsprezece Voscesne ale Învierii*⁴³, autor Iωάννου Γλυκέος, *Ioan Glikeos (cel Dulce)* – „ἀρχὴ σὺν θεῷ ἀγίῳ τῶν εὐθινῶν ποιηθέν **παρὰ** Iωάννου Γλυκέος”:

f. 58^r – Δόξα Πατρί..., *Εἰς το ὄρος τοῖς μαθηταῖς...*, *ehul I*; f. 59^v – Δόξα Πατρί..., *Μετά μύρων προσελθούσαις...*, *ehul II*; f. 60^v – Δόξα Πατρί..., *Τῆς Μαγδαληνῆς Μαρίας...*, *ehul III*; f. 62^r – Δόξα Πατρί..., *Ὀρθρος ἦν βαθύς...*, *ehul*

⁴¹ Δόξα Πατρί... Και νυν και αεί... Τα δογματικά Θεοτοκία των οκτώ ἡχων (Slavă... Și acum... Dogmatica Născătoarei de Dumnezeu) și cântarea Θεοτοκίων după Απόστιχα Στιχηρά εν τῷ Μεγάλῳ Εσπερινῷ, οκτῆχων, potrivit celor opt glasuri ale tradiției muzicale liturgice bizantine (n.n.). Se numesc așa, „perché il tema poetico si aggira di solito intorno al dogma della divina maternità di Maria e degli altri suoi altissimi privilegi” (deoarece tema poetică gravitează în jurul dogmei maternității dumnezeiești a Mariei și a altor preînalte ale sale privilegii), cfr. Lorenzo Tardo Jeromonaco, *L’Ottoeco nei mss. melurgici. Testo semiografico bizantino con traduzione sul pentagramma*, Scuola Tipografica Italo-Orientale «S. Nilo», Grottaferrata, 1955, XI. Textul aparține Sfântului Ioan Damaschinul, cf. Lorenzo Tardo, *L’Ottoeco...*, *op. cit.*, XXI. În manuscrisul cryptense Γ.γ.II, acest ciclul complet των οκτώ ἡχων de cântări în cinstea Maicii Domnului nu este precedat de vreo prezentare sau indicație, probabil pentru că erau foarte uzuale.

⁴² Lipsesete fraza muzicală a formulei doxologice: Δόξα Πατρί... Και νυν...

⁴³ Începutul celor unsprezece Eothine (Εὐθινά), cântări liturgice extinse și înfrumusețate din punct de vedere muzical, situându-se la sfârșitul Utreniei duminicale, înainte doxologiei mari, fiecare dintre ele fiind o parafrază a textului pericopei evanghelice a duminicii respective în legătură cu Învieria Domnului. Se pare că autorul textului Τα Ἐνδεκα Αναστάσιμα Εὐθινά (celor unsprezece Eothine ale Învierii) este Leon al VI-lea Sophos (Ἰντελεπτοῦ), cfr. Oliver Strunk (ed.), *op. cit.*, p. 157, Sinai, St. Catherine 1242, Triodion, 11th Cent., Stichera Eothina (f. 208).

Drd. George Diaconu

IV; f. 63^r – Δόξα Πατρί..., Ω των σοφών σου κριμάτων..., *plagalul ehului I*; f. 65^r – Δόξα Πατρί..., Η όντως ειρήνη..., *plagalul ehului II*; f. 66^v – Δόξα Πατρί..., Ιδού σκοτία και πρωί..., *plagalul ehului III*; f. 67^r – Δόξα Πατρί..., Τα της Μαρίας δάκρυα..., *plagalul ehului IV*; f. 69^r – Ως επ' εσχάτων των χρόνων..., *plagalul ehului I*; f. 70^r – Μετά την εις άδου κάθοδον..., *plagalul ehului II*; f. 71^v – Φανερών εαυτόν..., *plagalul ehului IV*.

Doxologia mare: f. 73^r – „δοξολογία μεγάλη”⁴⁴, *plagalul ehului I*;

f. 77^r – *asmatikonul trisaghionului liturgic de la sfârșitul doxologiei mari (n.n.): Άγιος ο Θεός (Santo Dio), plagalul ehului I*; f. 78^r – (*asmatikonul n.n.*) „τοῦ σταυροῦ” (Sfintei Cruci), *ehul IV*; f. 79^r – *troparul* și „Ἄντι (δὲ) τοῦ Τρισαγίου” (în locul trisaghionului liturgic): Τὸν Σταυρόν σου προσκυνοῦμεν Δέσποτα, καὶ τὴν ἁγίαν σου Ἀνάστασιν δοξάζομεν⁴⁵, *plagalul ehului I* și (*sine titulo*) Πολυχρονισμός (n.n.) „εις φήμην αρχιερέως” (*la intrarea arhierului*): Τον δεσπότην και αρχιερέα ημών, Κύριε φύλαττε, εις πολλά έτη, δέσποτα, *plagalul ehului III*.

f. 80^r – „Ἄμωμος ψαλλόμενος εις κοιμηθείς τους λαϊκούς”, *anumite versete din Psalmul 118 cântate la slujba înmormântării laicilor: Στάσης Πρώτης (α')* (prima parte, prima serie, prima oprire n.n.) – Ἄμωμοι ἐν ὁδοῦ, ἀλληλούϊα, *ehul II*; f. 82^r – Στάσης β': Αἱ χεῖρες σου ἐποίησάν με, *plagalul ehului I*; f. 84^r – Στάσης γ': Καὶ ἐλέησόν με. Ἀλληλούϊα, *plagalul ehului I*.

*Asmatikonul trisaghionului liturgic (n.n.): Άγιος ο Θεός (Sfinte Dumnezeule) la Dumnezeiasca Liturghie a Sfântului Ioan Gură de Aur*⁴⁶, *plagalul ehului II*, f. 86^r – 86^v.

Ἀλληλούϊα (Alilulia), după citirea pericopei evanghelice, autor Theodulou monahul, *plagalul ehului III*, f. 86^v – 87^r.

(*sine titulo*) *Heruvicul (n.n.), Χερουβικός Ὑμνος*, în formă completă οκτώ ήχων (n.n.), autor Hrisaf cel Nou/Tânăr, indicat de copist. Deci *Οἱ τὰ Χερουβεὶμ μωστικῶς εἰκονίζοντες...*, f. 87^r – *ehul I*, f. 88^v – *ehul II*, f. 91^r – *ehul III*, f. 93^v –

⁴⁴ Chiar dacă copistul nu menționează numele autorului, pe baza unei analize comparate cu alte doxologii mari din diferite manuscrise din Grecia și România, am descoperit că aceasta este prima doxologie mare în notație muzicală bizantină și unica din bibliotecile și fondurile librare din Italia, aparținând episcopului Melchisedec al Redestosului.

⁴⁵ Se cântă în cinstea Înălțării Cinstitei și de viață făcătoarei Cruci în toată lumea – Ἡ παγκόσμιος Ὑψωσις τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ Σταυροῦ, intonat de două ori pe an: pe 14 septembrie (τῆ ἰδ' τοῦ μηνὸς Σεπτεμβρίου) și în a Treia Duminică a Postului Mare (Κυριακή Γ' τῶν Νηστειῶν της Σταυροπροσκυνήσεως), ca *tropar la finele Utreniei (după doxologia mare) și ca trisaghion liturgic (sau, mai precis, în locul trisaghionului, Ἄντι δὲ τοῦ Τρισαγίου εις τὴν Λειτουργίαν) la Sfânta Liturghie*.

⁴⁶ Antonio Rocchi, *Codices Cryptenses...*, *op. cit.*, p. 433, prezintă într-un mod generic trisaghionul liturgic ca alte „motive” pentru Sfânta Liturghie a Sfântului Ioan Gură de Aur.

Codexul Cryptense Γ. γ. II. Excurs istoric și liturgic în conținutul manuscrisului

ehul IV, f. 95^r – plagalul ehului I, f. 96^v – plagalul ehului II, f. 98^v – plagalul ehului III, f. 101^v – plagalul ehului III, f. 103^v – plagalul ehului IV;

f. 105^r – Του δείπνου σου του μυστικού⁴⁷, plagalul ehului II;

f. 106^v – Σιγησάτω πάσα σαρξ⁴⁸, plagalul ehului I.

„*H Θεία Λειτουργία τοῦ Ἁγίου Βασιλείου*” – este prezentă partea centrală, denumită *Λειτουργικά*⁴⁹ (Liturgica) a Sfintei Liturghii a Sfântului Vasile cel Mare (Răspunsurile mari):

f. 108^r – Ἅγιος, ἄγιος, ἅγιος, Κύριος Σαβαώθ, ehul II; f. 109^r – Ἀμήν (due volte), Σὲ ὑμνοῦμεν, ehul II; f. 109^v – Τὴν γὰρ σὴν μήτραν θρόνον ἐποίησε⁵⁰, ehul I.

*chinonicele*⁵¹ – „ἀρχὴ τῶν κινονικῶν ὕμνων ποίημα Χρυσάφου του νέου” – *începutul imnelor chinonicelelor; lucrarea* lui Hrisaf cel Nou/Tânăr (f. 110^v):

Κυριακὴ Κοινωνικά, *chinonice duminicale* (n.n.):

f. 110^v – «*Αινεῖτε τὸ Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν. Ἀλληλούια*” (autor Hrisaf cel Nou/Tânăr), f. 110^v – ehul I, f. 111^r – ehul I, f. 112^r – ehul II, f. 113^v – ehul III, f. 115^r – ehul IV, f. 116^r – plagalul ehului I, f. 116^v – plagalul ehului II, f. 118^r – ehul protovaris, f. 120^r – ehul protovaris, f. 121^r – plagalul ehului IV, f. 122^r – plagalul ehului IV.

(*sine titulo*) *chinonice în zile de rând* (n.n.):

⁴⁷ *Ἀντί Χερουβικό, anti heruvic (care se cântă în locul imnului heruvic* Οἱ τὰ Χερουβεῖμ...*)* la Sfânta Liturgie a Sfântului Vasile cel Mare (unită cu Vecernia) în Joia Mare (n.n.).

⁴⁸ *Ἀντί Χερουβικό, anti heruvic (care se cântă în locul imnului heruvic* Οἱ τὰ Χερουβεῖμ...*)* la Sfânta Liturgie a Sfântului Vasile cel Mare (unită cu Vecernia) în Sâmbăta Mare (n.n.).

⁴⁹ Deoarece rugăciunile din cadrul Sfintei Liturghii a Sfântului Vasile cel Mare sunt mai lungi decât cele ale Sfântului Ioan Gură de Aur, și partea muzicală a protopsalților trebuie să fie mai înfrumusețată, pentru a da posibilitatea slujitorilor Sfântului Altar să le rostească în taină.

⁵⁰ „Că mitrasul Tău scaun l-a făcut...”, Acest Axion se cântă la Sfânta Liturgie a Sfântului Vasile cel Mare în locul clasicului Ἄξιον εστίν (din cadrul Sfintei Liturghii a Sfântului Ioan Gură de Aur), pe 1 ianuarie și în primele cinci Duminici ale Postului Mare (cu siguranță nu în Joia și în Sâmbăta Mare, deoarece am văzut deunăzi că în aceste două ultime cazuri, „anti Axionul” are texte diferite). Aceasta este o indicație tipiconală. O a doua semnalare privește conținutul său: lipsește prima parte. Începutul ar fi: Ἐπὶ σοὶ χαίρει, Κεχαριτωμένη, πᾶσα ἡ κτίσις... (De Tine se bucură...). Și nu este situația în care autorul manuscrisului să se fi grabit, întrucât majuscula inițială „T” (din „Τὴν γὰρ”) este realizată cu un excelent finisaj, ca semn evident că de acolo începe atât textul, cât și melodia.

⁵¹ Chinonicele sunt cântări înainte de Sfânta Împărtășanie și majoritatea dintre ele sunt citate din psalmi, înfrumusețate sub aspect muzical. Acestea, potrivit prezenței în manuscrisele melurgice (începând cu secolul al XV-lea), sunt: dominicale, din zilele de rând, festive. Dimitri E. Conomos în studiile sale, între care: „Communion Chants in Magna Græcia and Byzantium”, JAMS, 33 (1980), N° 2, 245-248, le împarte astfel: chinonice variabile, fixe (din Mineie), mobile (Triod și Penticostar), pentru un total de 26 chinonice liturgice, indicând la pagina 249 prezența acestora în Biblioteca Mănăstirii din Grottaferrata, în manuscrisele Cryptense: Γ.γ.Ι, Γ.γ.Υ, Γ.γ.ΥΙ, Γ.γ.ΥΙΙ, Ε.α.ΧΙΙΙ (toate aparținând secolului al XIII-lea).

Drd. George Diaconu

f. 123^r – „τη Δευτέρα” (luni) – Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους⁵², plagalul ehului IV; f. 124^v – Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον⁵³, ehul III; f. 125^r – Ποτήριον σωτηρίου⁵⁴, ehul IV; f. 126^v – Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν⁵⁵, plagalul ehului IV; f. 128^r – Μακάριος οὗς ἐξελέξω⁵⁶, ehul I.

Κοινωνικά τῶν Δεσποτικῶν ἑορτῶν, Κινονικά festivi:

f. 129^r – Ἐσημειώθη ἐφ’ ἡμᾶς⁵⁷, plagalul ehului I; f. 130^v – Λύτρωσιν ἀπέστειλεν⁵⁸, plagalul ehului I; f. 133^r – Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος⁵⁹, ehul IV; f. 134^r – Ἐξηγέρθη ὡς ὁ ὑπνῶν⁶⁰, ehul I; f. 134^v – Σώμα Χριστοῦ⁶¹, ehul *protovaris*; f. 136^r – Επαίνει, Ἱερουσαλήμ, τὸν Κύριον⁶², ehul *protovaris*; f. 136^v – Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα⁶³, ehul I; f. 138^r – Ἀνέβη ὁ Θεός⁶⁴, ehul IV; f. 139^r – Τὸ πνεῦμά

⁵² Psalmul 103, 4. Acest chinonic se cântă în zilele de rând de luni (zi a săptămânii închinat sfinților îngeri) și în zilele în care sunt prăznuiți Sfinții Arhangheli (6 septembrie, 8 noiembrie).

⁵³ Psalmul 111, 6 – a doua parte a versetului. Se cântă în zilele de marți și în zilele în care sunt pomeniți Sfântul Ioan Botezătorul, Sfinții Ierarhi și Dreptii.

⁵⁴ Psalmul 115, 4 – chinonic cântat în zilele de miercuri și în zilele prăznuirii Fecioarei Maria.

⁵⁵ Psalmul 18, 5 – chinonic intonat în zilele de joi și a Sfinților Apostoli.

⁵⁶ Psalmul 64, 5 (Μακάριος ὃν ἐξελέξω), cântat sâmbăta și în zilele pomenirii celor adormiți.

⁵⁷ Psalmul 4, 7 – chinonic cântat în cinstea Înălțării Sfintei Cruci pe 14 septembrie (τῆ ἰδ’ τοῦ μηνὸς Σεπτεμβρίου), așa cum este precizat și în manuscris: „εἰς τὴν Ὑψωσιν τοῦ τιμίου Σταυροῦ”. Același se cântă și în a treia Duminică din Postul Mare (Κυριακή Γ’ τῶν Νηστειῶν τῆς Σταυροπροσκυνήσεως). Se cântă, de asemenea, în zilele de vineri, cf. Dimitri E. Conomos, *op. cit.*, p. 246.

⁵⁸ O parte modificată a Psalmului 110, 9 este cântată ca și chinonic în ziua Nașterii Domnului. Copistul ține să precizeze atât ziua în care este utilizat, cât și autorul Balasie Preotul: „τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως ποιῆμα Μπαλασίου ιερέως”. Este o cântare extinsă și plină de teretismata, lungi pași muzicali vocalizați.

⁵⁹ Psalmul 117, 26 – chinonic cântat în Duminica Floriilor. Copistul indică doar autorul: „τοῦ Θεοφόρου Κοινωνικόν”, chinonicul lui Theoforu.

⁶⁰ Psalmul 77, 65, „Κοινωνικὸν τοῦ Μεγάλου Σαββάτου”, chinonic în Sâmbăta Mare.

⁶¹ „Σώμα Χριστοῦ μεταλάβετε, πηγῆς ἀθανάτου γεύσασθε” („Trupul lui Hristos primiți și din izvorul cel fără de moarte gustați”) este un simplu text liturgic, așadar nu reprezintă un citat biblic. În orice caz, invitația clară la împărtășanie este o parafrază a Cuvintelor Domnului: „Dacă însetează cineva, să vină la Mine și să bea. Cel ce crede în Mine, precum a zis Scriptura: râuri de apă vie vor curge din pântecele lui.” (In. 7, 37 b-38). Copistul precizează și sârbătoarea căreia aparține: „Κοινωνικὸν τῆς Λαμπρᾶς”, chinonicul Paștelui.

⁶² Psalmul 147, 1 – „Τῆ Κυριακῆ τοῦ Θωμᾶ”, chinonic indicat pentru a doua Duminică după Paște (prima Duminică după Paște este însăși Duminica Învierii Domnului), numită și Duminica lui Toma.

⁶³ Cf. In 6, 56 – chinonic care se cântă potrivit didascaliei autorului manuscrisului: „Τῆ Τετάρτῃ τῆς Μεσοπεντηκοστῆς”, în ziua Înjumătățirii Praznicului Cincizecimii, la jumătatea perioadei dintre Sfințele Paști și Rusalii (Duminica Cincizecimii sau a Pogorării Sfântului Duh), în a douăzeci și cincea zi după Sfințele Paști, așadar, miercuri, după a patra Duminică după Paști (denumită și Duminica Slăbănogului de la Vitezda).

⁶⁴ Psalmul 46, 6 – chinonic la Înălțarea Domnului, „τῆς Αναλήψεως”.

Codexul Cryptense Γ. γ. II. Excurs istoric și liturgic în conținutul manuscrisului

σου⁶⁵, *ehul* I; f. 140^v – Αγαλλιᾶσθε, δίκαιοι, ἐν Κυρίῳ⁶⁶, *ehul* protovaris; f. 141^v – Ἐν τῷ φωτὶ τῆς δόξης⁶⁷, *ehul* I.

*La Sfânta Liturghie a Darurilor mai înainte Sfințite*⁶⁸, „η θεία Λειτουργία τῶν Προηγιασμένων” (Τιμίων Δώρων, n.n.): f. 142^v – Κατευθυνθήτω η προσευχή μου⁶⁹, *plagalul ehului* II; f. 143^r – Νυν αι Δυνάμεις των ουρανών⁷⁰, *ehul* II; f. 143^v – Ἰδού θυσία μυστική, *ehul* II; f. 144^r – Γεύσασθε και ἴδετε ὅτι ὁ Χρηστός ὁ Κύριος, Αλληλουῖα⁷¹.

(*sine titulo*) *Din oficiul liturgic al Utreniei* (n.n.):

f. 145^r – Θεὸς Κύριος και ἐπέφανεν ἡμῖν, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου⁷², *plagalul ehului* IV și același „σύντομος” (*pe scurt/irmologic*), *plagalul ehului* IV.

(*sine titulo*) *Din imnul Acatist al Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, Ακάθιστος ύμνος της Υπεραγίας Θεοτόκου*⁷³ (n.n.):

⁶⁵ Psalmul 142, 10 b – chinonic la Rusalii/Duminica Cincizecimii sau a Pogorării Duhului Sfânt, „Κοινωνικὸν τῆς Πεντηκοστῆς”.

⁶⁶ Psalmul 32, 1 – chinonicul din Duminica Tuturor Sfinților, „των Αγίων Πάντων” (prima duminică după Rusalii).

În ritualul roman, sărbătoarea Tuturor Sfinților (*denumită festa di Ognissanti*, lat. Sollemnitatis/Festabant Omnium Sanctorum) este celebrată pe 1 noiembrie, potrivit calendarului gregorian.

Același chinonic se cântă și în zilele de sâmbătă și când sunt prăznuiți martirii și proorocii, cf. Dimitri E. Conomos, *op. cit.*, p. 245.

⁶⁷ Psalmul 88, 16 b – 17 a. Acest chinonic este prevăzut pentru sărbătoarea Schimbării la Față a Domnului (6 august), „τῆς Μεταμορφώσεως”, conform didascaliei din manuscris.

⁶⁸ Sfânta Liturghie a Darurilor mai înainte Sfințite se săvârșește în zilele de rând din Postul Mare (cu excepția primelor două zile ale Postului Mare și în Vinerea Mare – zile aliturgice – și în Joia Mare și în Sâmbăta Mare – când se săvârșește Sfânta Liturghie a Sfântului Vasile cel Mare unită cu Vecernia), seara, structura sa fiind în general cea a Vecerniei.

⁶⁹ Psalmul 140, 2 – cântare din slujba Vecerniei utilizată la Sfânta Liturghie a Darurilor.

⁷⁰ Această cântare liturgică se intonează în locul Herucului în cadrul Liturghiei Darurilor mai înainte Sfințite.

⁷¹ Psalmul 33, 9 – chinonic la Liturghia Darurilor.

⁷² În românește „Dumnezeu [este] Domnul...”. Acest fragment liturgic (fără nicio prezentare din partea copistului, deoarece se înțelege că era foarte cunoscut) se cântă după cei șase psalmi (μετὰ τὸν Ἐξάψαλμον) și după ectenia mare de la Utrenie, cu rolul de a introduce troparele. Însă, în acest caz sunt introduse troparele Imnului Acatist al Preasfintei Născătoare de Dumnezeu.

⁷³ Imnul *Ακάθιστος* este de asemenea conținut în manuscrisele: „*ms. Ashb. 64 della Biblioteca Laurenziana di Firenze (l'unico che ci dia la musica di tutto l'inno)*; il *ms. Γ.γ. V della Badia di Grottaferrata e il ms. 129 della Bibl. Universitaria di Messina (che, simili nello sviluppo melodico, producono soltanto la dedica alla Vergine con la prima strofa)*. Abbiamo inoltre i codici: *Crypt. E.β.VII, Crypt. E.β.III, Crypt. Γ.γ.III, Vat. 1606, Mess. 120*”, cf. Giovanni Marzi, *Melodia e nomos nella musica bizantina, Bologna, Nicola Zanichelli – Editore, 1960, 11-12. Se pare că Codexul Cryptense Γ.γ.II nu este foarte cunoscut în domeniul cercetării bizantiniste. Doar Lorenzo Tardo îl citează în anumite momente, dar în acele puține ocazii, ne dezvăluie informații de mare importanță.*

Drd. George Diaconu

f. 145^v – Τὸ προσταχθὲν μυστικῶς, λαβὼν ἐν γνώσει⁷⁴, plagalul ehului IV; f. 146^r – Τῆ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια⁷⁵, plagalul ehului IV; f. 146^v – Ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν, εὐχαριστήρια, plagalul ehului IV; f. 146^v – Ἀναγράφω σοι ἡ Πόλις σου, Θεοτόκε, plagalul ehului IV; f. 147^r – Ἄλλ' ὡς ἔχουσα τὸ κράτος ἀπροσμάχητον, ehul IV; f. 147^r – Ἐκ παντοίων με κινδύνων ἐλευθέρωσον, ehul IV; f. 147^v – Ἴνα κράζω σοι Χαῖρε, Νύμφη ἀνύμφευτε, ehul IV; f. 148^r – Ἀλληλούϊα, plagalul ehului IV.

La Utrenia din Sfânta și Marea Zi de Luni, „τη Αγία και Μεγάλη β' εις τὸν Ὁρθρον”:

f. 148^r – Ἀλληλούϊα, plagalul ehului IV;

f. 148^v – Ἴδου ὁ Νυμφίος ἔρχεται⁷⁶, plagalul ehului IV.

(*sine titulo*) *la Utrenia din Joia Mare și în Vinerea Mare* (n.n.):

f. 149^v-150^r: Ὅτε οἱ ἐνδοξοὶ Μαθηταί⁷⁷, plagalul ehului IV.

f. 150^v – 156^v – file albe.

La Vecernia Mare din perioada Octoihului – „ἀρχὴ σὺν θεῷ ἀγίῳ τα ἀναστάσιμα στιχηρά του α' του ψάλτου Χρυσάφου” (του Νέου n.n.), începutul cu *Dumnezeu[l] Sfânt al stihirilor Învierii*⁷⁸, ehul I, autor Hrisaf (cel Nou/ Tânăr n.n.):

⁷⁴ Tropar cântat la începutul Imnului Acatist al Preasfintei Născătoare de Dumnezeu (*Ακάθιστος ὕμνος της Υπεραγίας Θεοτόκου*), în Sâmbăta Săptămânii a Cincea din Postul Mare.

⁷⁵ „Κοντάκιον”, condac al aceluiași Imn Acatist. De fapt este o cântare unitară, subdivizată de copist în fraze muzicale, evidențiind jocul și dialogul dintre ehul IV și plagalul său. Ar putea fi o cântare antifonică interpretată de doi protopsalți sau de cele două coruri situate în absidele naosului. Acest condac („Apărătoare Doamnă”) se poate cânta în tradiția Bisericii Ortodoxe Române și în cadrul Sfintei Liturghii, ca al treilea antifon, în locul Ferișirilor (*Οἱ Μακαρισμοί*).

⁷⁶ Acest τροπάριον se cântă la Denia din Sfânta și Marea Zi de Luni din Săptămâna Mare (în românește „Iată, Mirele vine”), potrivit indicației copistului, dar același se utilizează și în cadrul Deniei din următoarele două zile.

Pe baza cântărilor prezentate până acum, se observă pentru întreaga Săptămână Mare modificări majore și chiar schimbări de poziție la nivel tipiconal: heruvice, axioane și chinonice diferite de cele uzuale (*αντί – în loc de*) în cadrul Sfintei Liturghii, care se unește cu Vecernia (a Sfântului Vasile cel Mare, în dimineața Joi Mari și a Sâmbetei Mari), Vecernia săvârșită dimineața (cea a Scoaterii Sfântului Epitaf în Vinerea Mare), slujba Utreniei, săvârșită seara (Deniile din întreaga Săptămână Mare). Un alt aspect particular de acest tip îl întâlnim în cazul de față: troparul Deniei este precedat de Aliluia, și nu de obișnuitul *Θεὸς Κύριος* (Dumnezeu [este] Domnul).

⁷⁷ Tropar cu o mare asemănare melodică cu cel precedent.

⁷⁸ Stihirile Învierii ale Vecerniei Mari se cântă imediat după Κύριε, ἐκέκραξα πρὸς σε (Doamne strigat-am), introduse de versete din Psalmul 140.

Codexul Cryptense Γ. γ. II. Excurs istoric și liturgic în conținutul manuscrisului

f. 157^r – Τὰς ἑσπερινὰς ἡμῶν εὐχὰς⁷⁹; f. 157^r – Κυκλώσατε λαοὶ Σιών; f. 157^v – Δεῦτε λαοὶ ὑμνήσωμεν; f. 158^r – Εὐφράνθητε οὐρανοί⁸⁰; f. 158^v – Τὸν σαρκὶ ἔκουσίως; f. 159^r – Τῷ ζωοδόχῳ σου τάφῳ; f. 159^v – Τὸν τῷ Πατρὶ συνάναρχον; f. 160^r – Δόξα Πατρὶ... Καὶ νυν καὶ αεὶ⁸¹...; f. 160^v – Τὴν παγκόσμιον δόξαν⁸²...; f. 161^v – Τῷ πάθει σου⁸³; f. 162^r – Ἀγαλλιᾶσθω ἡ κτίσις⁸⁴; f. 162^v – Βασιλεὺς ὑπάρχων οὐρανοῦ; f. 163^v – Γυναῖκες μυροφόροι; f. 164^r – Δόξα, Καὶ νυν, Ἰδοὺ πεπλήρωται⁸⁵.

la Utrenia din perioada Octoihului – „εις τοὺς αἶνους” (*la Laude*), Πάσα πνοή⁸⁶, *ehul I*: f. 164^v – Πάσα πνοὴ αἰνεσάτω τὸν Κύριον. Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν, αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν τοῖς υψίστοις. Σοὶ πρέπει ὕμνος τῷ θεῷ; f. 165^r – Αἰνεῖτε αὐτὸν πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ. Αἰνεῖτε αὐτὸν πάσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ. Σοὶ πρέπει ὕμνος τῷ θεῷ; f. 165^v – Ὑμνοῦμέν σου Χριστέ⁸⁷; f. 165^v – Ὁ Σταυρὸν ὑπομείνας; f. 166^r – Ὁ τὸν ἄδην σκυλεύσας; f. 166^r – Τὴν θεοπρεπῆ σου; f. 166^v – Ὅτε προσηλώθης τῷ ξύλῳ τοῦ Σταυροῦ⁸⁸; f. 167^r – Ὁδυρόμεναι μετὰ σπουδῆς;

⁷⁹ Ἐν τῷ Μεγάλῳ Ἐσπερινῷ, Στιχηρὰ Ἀναστάσιμα τῆς Ὀκτωήχου. Ἦχος α' – *la Vecernia Mare de sâmbătă seara din perioada Octoihului (Παρακλητική)*, stihirile Învierii, *ehul I*. Organizarea Octoihului se datorează în mare parte Sfântului Ioan Damaschinul (Ἰωάννης Δαμασκηνός) și Sfântului Iosif Imnograful (Ἰωσήφ ὁ ὑμνογράφος, San Giuseppe Imnografo), poet liturgic sicilian.

⁸⁰ Ἔτερα Στιχηρὰ, Ἀνατολικά, ο altă stihiră, Anatomică, lucrare a imnografului Anatomic. Amin-tim, printre imnografi, autorii de stihiri: Cosma de Maiuma (Stihirile Idiomele), același Anatomic (Stihirile Idiomele de la Vecernia Nașterii Domnului, Idiomela Bunei-Vestiri), Sergiu Aghiopolitul (Stihirile Idiomele ale Nașterii Maicii Domnului și ale Întâmpinării Domnului), cf. Georges Gharib (eds.), *Testi mariani del primo millennio, 2. Padri e altri autori bizantini*, vol. 2, Città Nuova, 1989.

⁸¹ Întreaga frază cu neume muzicale.

⁸² Dogmatica ehului I, aproape identică cu cea de la f. 42r ș.u.

⁸³ Εἰς τὸν Στίχον. Ἀπόστιχα Στιχηρὰ – Τὸ Ἀναστάσιμον, stihirile stihoavnei (în limba slavă antică stikhíry na stikhónve).

⁸⁴ Τὰ κατ' Ἀλφάβητον, în ordine alfabetică (altfel, stihirile pot forma cu inițialele lor un acrostih).

⁸⁵ Θεοτοκίον de la stihoavnă, aproape identic cu cel de la f. 43r ș. u. Autorul manuscrisului și-a dat seama de aceste două repetiții (Dogmatica și imnul Theotokion de la stihoavna Învierii ehului întâi), și pentru celelalte ehuri se oprește la ultima stihiră de dinaintea Dogmaticii. Însă această dublă repetiție ne ajută să identificăm în persoana lui Hrisaf autorul celor două cântări prezentate la f. 42r și f. 43r.

⁸⁶ Laudele, denumite Πασαπνοῦριον – și de Antonio Rocchi, *Codices Cryptenses...*, *op. cit.*, p. 433: de la cuvintele inițiale: Πᾶσα πνοὴ αἰνεσάτω τὸν Κύριον/Toată suflarea să laude pe Domnul (Psalmul 150, 6), cf. Alfred Rahlfs (ed.), *Η Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τοὺς Ο' (Septuaginta)*, Βιβλική Ἐταιρία Ὀδὸς Νικόδημος 3, Ἀθήναι, Deutsche Bibelgesellschaft Stuttgart, Germania, 1935, p. 163, după care se cântă stihirile Învierii ale Laudelor, potrivit ehului respectiv, precedate de versetele Psalmilor 148-150.

⁸⁷ Στιχηρὰ Ἀναστάσιμα, stihira Învierii.

⁸⁸ Ἔτερα Στιχηρὰ, Ἀνατολικά, ο altă stihiră, Anatomică.

Drd. George Diaconu

f. 167^v – Τὴν τῶν παθῶν θείαν μολώπωσιν; f. 168^v – Τὸ φιλοτάραχον γένος τῶν Ἰουδαίων.

La Sfânta Liturghie (n.n.) – „Οἱ Μακαρισμοί”, *Fericirile*:

f. 169^r – Διὰ βρώσεως ἐξήγαγε⁸⁹, ehul I.

La Vecernia Mare din perioada Octoihului (n.n.) – „αρχή του δευτέρου”, „ἤχου II”, începutul celui de al doilea (eh):

f. 169^v – Τὸν πρὸ αἰώνων ἐκ Πατρὸς γεννηθέντα⁹⁰; f. 170^r – Χριστὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν; f. 170^v – Σὺν Ἀρχαγγέλοις ὑμνήσωμεν; f. 171^r – Σὲ τὸν σταυρωθέντα⁹¹; f. 171^v – Ἐν τῷ Σταυρῷ σου κατήργησας; f. 172^r – Ἠνοίγησάν σοι Κύριε; f. 172^v – Τὸν σωτήριον ὕμνον ἄδοντες; f. 173^r – Ἡ Ἀνάστασίς σου Χριστέ Σωτήρ⁹²; f. 173^v – Διὰ ξύλου Σῶτερ κατήργησας⁹³; f. 173^v – Ἐν τῷ Σταυρῷ Χριστέ; f. 174^r – Ζωοδότα Χριστέ.

La Utrenia din perioada Octoihului (n.n.) – (εις τοὺς) „αἶνους”, *Laudele*, ehul II:

f. 174^v – Πᾶσα πνοὴ αἰνεσάτω τὸν Κύριον; f. 175^r – Αἰνεῖτε αὐτὸν πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ; f. 175^r – Πᾶσα πνοὴ, καὶ πᾶσα κτίσις⁹⁴; f. 175^v – Εἰπάτωσαν Ἰουδαῖοι; f. 176^r – Χαίρετε λαοί, καὶ ἀγαλλιᾶσθε; f. 176^v – Ἄγγελος μὲν τὸ Χαῖρε; f. 177^v – Ἐρραναν μύρα μετὰ δακρύων⁹⁵; f. 177^v – Αἰνεσάτωσαν ἔθνη; f. 178^r – Ἐσταυρώθης, ἐτάφης; f. 179^r – Ὅντως παράνομοι σφραγίσαντες.

La Sfânta Liturghie, la Fericiri (n.n.): f. 179^v – Τὴν φωνὴν σοι προσάγομεν⁹⁶, tono II.

La Vecernia Mare din perioada Octoihului (n.n.) – (ff. 179^v-180^r) „αρχή του τρίτου ἤχου τῶν Στιχηρῶν Αναστάσιμον”, începutul stihurilor Învierii ehului al treilea:

f. 180^r – Τῷ σῷ σταυρῷ Χριστέ Σωτήρ⁹⁷; f. 180^r – Πεφώτισται τὰ σύμπαντα; f. 180^v – Δοξάζω τοῦ Πατρὸς; f. 181^r – Τὸν Σταυρόν σου τὸν τίμιον⁹⁸; f. 181^r – Ὑμνοῦμεν τὸν Σωτῆρα; f. 181^v – Τοῖς ἐν ἄδη καταβάς Χριστὸς; f. 182^r – Οἱ

⁸⁹ Prima stihiră de la al treilea Antifon al Sfintei Liturghii (Οἱ Μακαρισμοί, la Fericiri).

⁹⁰ Στιχηρὰ Ἀναστάσιμα τῆς Ὀκτωήχου, ἤχος β», stihira Învierii din perioada Octoihului, ehul II.

⁹¹ Ἔτερα Στιχηρά, Ἀνατολικά, o altă stihiră, Anatomică.

⁹² „Ἀπόστιχα” (Ἀναστάσιμα).

⁹³ Τὰ κατ’ Ἀλφάβητον, în ordine alfabetică.

⁹⁴ Στιχηρὰ Ἀναστάσιμα.

⁹⁵ Ἔτερα Στιχηρά, Ἀνατολικά, o altă stihiră, Anatomică. La maiuscola iniziale omessa dal copista è stata aggiunta ulteriormente a matita, probabile dalla persona che abbia redatto la numerazione delle file con i numeri arabi sempre a matita sulla parte „verso” di ogni foglio, in basso, come accennato all’inizio del capitolo.

⁹⁶ Prima stihiră de la al treilea Antifon al Sfintei Liturghii (Οἱ Μακαρισμοί, la Fericiri).

⁹⁷ Στιχηρὰ Ἀναστάσιμα τῆς Ὀκτωήχου ἤχος γ’, stihira Învierii din perioada Octoihului, ehul III.

⁹⁸ Ἔτερα Στιχηρά, Ἀνατολικά, o altă stihiră, Anatomică.

Codexul Cryptense Γ. γ. II. Excurs istoric și liturgic în conținutul manuscrisului

ἀναξίως ἐστῶτες; f. 182^v – (Ο) τῷ πάθει σου Χριστέ; f. 182^v – Ἡ ζωοδόχος σου⁹⁹; f. 183^r – Θεὸς ὑπάρχων ἀναλλοίωτος; f. 183^v – Ἴνα τὸ γένος ἡμῶν.

La Utrenia din perioada Octoihului (n.n.) – „εἰς τοὺς αἴνους”, *la Laude, ehul III*:

f. 184^r – Πᾶσα πνοὴ αἰνεσάτω τὸν Κύριον; f. 184^v – Αἰνεῖτε αὐτὸν πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ; f. 184^v – Δεῦτε πάντα τὰ ἔθνη¹⁰⁰; f. 185^r – Διηγῆσαντο πάντα τὰ θαυμάσια; f. 185^v – Χαρᾶς τὰ πάντα πεπλήρωται; f. 186^r – Ἐν τῷ φωτί σου Δέσποτα; f. 186^v – Ὑμνον ἑωθινόν¹⁰¹; f. 187^r – Ἐξαστράπτων Ἄγγελος; f. 187^v – Εἰς τὸ μνημᾶ σε ἐπεξήτησεν; f. 188^v – Ἐβραῖοι συνέκλεισαν.

La Sfânta Liturghie, la Fericiri – Oi „Μακαρισμοί”:

f. 189^r – Ἀθετήσαντα Χριστέ¹⁰².

La Vecernia Mare din perioada Octoihului (n.n.): (f. 189^v) „αρχὴ τοῦ τέταρτου Ἦχου τῶν Στιχηρῶν Αναστάσιμων”, *începutul stihirilor Învierii a celui de al IV-lea eh*:

f. 189^v – Τὸν ζωοποιὸν σου Σταυρόν¹⁰³; f. 190^v – Τοῦ ξύλου τῆς παρακοῆς; f. 191^r – Πύλας Ἰδου συνέτριψας Κύριε; f. 191^v – Δεῦτε ἀνυμνήσωμεν λαοί; f. 192^r – Ἄγγελοι καὶ ἄνθρωποι Σωτήρ; f. 192^v – Πύλας χαλκᾶς συνέτριψας; f. 193^r – Κύριε ἡ ἐκ Πατρὸς σου γέννησις; f. 193^v – Κύριε ἀνελθὼν ἐν τῷ σταυρῷ¹⁰⁴; f. 194^r – Κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου μόνη Δυνατέ¹⁰⁵; f. 194^v – Λαὸς παράνομος Χριστέ; f. 195^r – Μετὰ δακρῶν Γυναῖκες.

La Utrenia din perioada Octoihului (n.n.) – „εἰς τοὺς αἴνους”, *la Laude, ehul IV*:

f. 196^r – Πᾶσα πνοὴ αἰνεσάτω τὸν Κύριον; f. 196^r – Αἰνεῖτε αὐτὸν πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ; f. 196^v – Ὁ σταυρὸν ὑπομείνας καὶ θάνατον¹⁰⁶; f. 196^v – Ἐν τῷ σταυρῷ σου Χριστέ; f. 197^r – Τῷ σῷ Σταυρῷ Χριστέ Σωτήρ; f. 197^v – Τῶν Πατρικῶν σου κόλπων; f. 198^r – Θάνατον κατεδέξω σαρκί¹⁰⁷; f. 199^r – Πέτραι ἐσχίσθησαν Σωτήρ; f. 199^v – Ἐπεθύμησαν Γυναῖκες; f. 200^r – Ποῦ ἐστὶν Ἰησοῦς.

La Sfânta Liturghie, la Fericiri – „Ο Μακαρισμός”¹⁰⁸:

⁹⁹ Τὰ κατ’ Ἀλφάβητον, în ordine alfabetică.

¹⁰⁰ Στιχηρὰ Αναστάσιμα.

¹⁰¹ Ἔτερα Στιχηρά, Ανατολικά, o altă stihiră, Anatomică.

¹⁰² Prima stihiră de la al treilea Antifon al Sfintei Liturghii (Οι Μακαρισμοί, la Fericiri).

¹⁰³ Στιχηρὰ Αναστάσιμα τῆς Ὀκτωῆχου. Ἦχος δ’, stihira Învierii din perioada Octoihului, ehul IV.

¹⁰⁴ „Ἀπόστιχου” (τὸ Ἀναστάσιμον).

¹⁰⁵ Στιχηρὰ τὰ κατ’ Ἀλφάβητον, în ordine alfabetică.

¹⁰⁶ Στιχηρὰ Αναστάσιμα.

¹⁰⁷ Ἔτερα Στιχηρά, Ανατολικά, o altă stihiră, Anatomică.

¹⁰⁸ În grecește, ca și în limba română, pentru a indica al treilea antifon de la Sfânta Liturghie, se folosește pluralul: *Οι Μακαρισμοί, Fericirile*. În acest caz însă, termenul este folosit la singular (*Ο Μακαρισμός*), vrând să se precizeze prezența unei singure stihiri.

Drd. George Diaconu

f. 201^r – Διὰ ξύλου ὁ Ἀδάμ¹⁰⁹.

La Vecernia Mare din perioada Octoihului (n.n.) – „αρχή του πλάγιου πρώτου Ἦχου σὺν τῶν Στιχηρῶν Αναστάσιμων” (*începutul stihirilor Învierii, plagalul eului I*):

f. 201^v – Διὰ τοῦ τιμίου σου Σταυροῦ Χριστέ; f. 202^r – Ὁ τὴν Ἀνάστασιν διδοῦς; f. 202^v – Μέγα θαῦμα; f. 203^r – Ἐσπερινὴν προσκύνησιν προσφερόμεν; f. 204^r – Τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας ἡμῶν; f. 204^v – Οἱ τῆς κουστωδίας ἐνηχοῦντο; f. 205^v – Κύριε ὁ τὸν Ἄδην σκυλεύσας; f. 206^r – Σὲ τὸν Σαρκωθέντα¹¹⁰; f. 206^v – Νυγείσης σου τῆς πλευρᾶς Ζωοδότα; f. 207^r – Ξένη σου ἢ σταύρωσις;

f. 208^r – Ὁ δι’ ἡμᾶς σαρκὶ πάθος δεξάμενος.

La Utrenia din perioada Octoihului (n.n.) – „εἰς τοὺς αἶνους”, *la Laude, plagalul eului I*:

f. 208^v – Πάσα πνοὴ αἰνεσάτω τὸν Κύριον; f. 208^v – Αἰνεῖτε αὐτὸν πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ;

f. 209^r – Κύριε, ἐσφραγισμένου τοῦ τάφου; f. 210^r – Κύριε, τοὺς μοχλοῦς; f. 210^v – Κύριε, αἱ Γυναῖκες ἔδραμον; f. 211^v – Κύριε, ὡσπερ ἐξῆλθες; f. 212^r – Κύριε, ὁ Βασιλεὺς τῶν αἰώνων; f. 212^v – Κύριε, τὰ ὑπερλάμποντά; f. 213^r – Μυροφόροι γυναῖκες; f. 214^r – Τοῦ θεοδέγμονος τάφου.

La Sfânta Liturghie:

f. 216^r – Ὁ Ληστής ἐν τῷ Σταυρῷ¹¹¹;

f. 216^v – „τέλος του πλαγίου α”, *fine del plagale del I tono*.

La Vecernia Mare din perioada Octoihului (n.n.) – „αρχή του πλάγιου δεύτερου”, *începutul plagalului eului al doilea*:

f. 216^v – Νίκην ἔχων Χριστέ; f. 217^r – Σήμερον ο Χριστός; f. 218^r – Σὲ Κύριε τὸν ὄντα; f. 218^v – Ἐν τῷ Σταυρῷ σου Χριστέ καυχώμεθα; f. 219^r – Διὰ παντός ευλογοῦντες τὸν Κύριον; f. 219^r – Δόξα τῇ δυνάμει σου Κύριε; f. 219^v – Ἡ ταφή σου Κύριε; f. 220^r – Τὴν Ἀνάστασίν σου Χριστέ Σωτήρ¹¹²; f. 220^v – Πύλας συντρίψας χαλκᾶς; f. 221^r – Ἐύσεως ἡμᾶς τῆς πάλαι; f. 222^v – Σταυρωθεὶς ὡς ἡβουλήθης Χριστέ.

La Utrenia din perioada Octoihului (n.n.) – „εἰς τοὺς αἶνους”, *la Laude, plagalul eului II*:

f. 223^r – Πάσα πνοὴ αἰνεσάτω τὸν Κύριον; f. 223^v – Αἰνεῖτε αὐτὸν πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ; f. 223^v – Ὁ Σταυρὸς σου Κύριε; f. 224^r – Ἡ ταφή σου Κύριε;

¹⁰⁹ Prima stihiră de la al treilea Antifon al Sfintei Liturghii (*Oi Macarismoi, la Fericiri*).

¹¹⁰ Απόστιχα.

¹¹¹ Prima stihiră de la al treilea Antifon al Sfintei Liturghii (*Oi Macarismoi, la Fericiri*).

¹¹² „Απόστιχα”.

Codexul Cryptense Γ. γ. II. Excurs istoric și liturgic în conținutul manuscrisului

f. 224^v – Σὺν Πατρὶ καὶ Πνεύματι; f. 225^r – Τριήμερος ἀνέστης Χριστέ; f. 225^v – Κύριε, μέγα καὶ φοβερὸν ὑπάρχει; f. 226^r – Ὡ παράνομοι, Ἰουδαῖοι; f. 227^r – Σφραγισθέντος τοῦ μηνήματος; f. 227^v – Τὸ ζωοδόχον σου μηνῆμα.

La Sfânta Liturghie, la Fericiri – „*O Μακαρισμός*”¹¹³’:

f. 229^r – Μνήσθητί μου, ὁ Θεὸς ὁ Σωτὴρ μου¹¹⁴;

f. 229^r – „τέλος του πλαγίου β’”, *fine del plagale del II tono*.

La Vecernia Mare din perioada Octoihului (n.n.) – „*αρχή του βαρύς*”, începutul plagalului ehului III varis:

f. 229^v – Δεῦτε ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ; f. 230^r – Σταυρὸν ὑπέμεινας Σωτὴρ; f. 230^v – Ἀπόστολοι ἰδόντες τὴν Ἔγερσιν; f. 231^r – Δαυϊτικὴν προφητείαν ἐκπληρῶν; f. 231^v – Κατήλθες ἐν τῷ Ἄδῃ Χριστέ; f. 232^v – (Ε)ν τάφῳ κατετέθης¹¹⁵; f. 232^v – Ἀνέστης ἐκ τοῦ τάφου¹¹⁶; f. 233^r – Τὸν ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν; f. 233^v – Ὑπὸ τὸν Ἄδην κατελθὼν Χριστέ; f. 234^r – Φοβερὸς ὄφθης Κύριε.

La Utrenia din perioada Octoihului (n.n.) – „*εἰς τοὺς αἴνους*”, *la Laude, plagalul ehului III*:

f. 234^v – Πάσα πνοή αἰνεσάτω τον Κύριον; f. 235^r – Αἰνεῖτε αὐτὸν πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ; f. 235^r – (Α)νέστη Χριστὸς ἐκ νεκρῶν; f. 235^r – Ἀνάστασιν Χριστοῦ θεασάμενοι; f. 235^v – (Χ)ριστοῦ τὴν Ἀνάστασιν; f. 235^v – Τί ἀνταποδώσωμεν τῷ Κυρίῳ; f. 237^r – Πύλας Ἄδου συνέτριψας Κύριε; f. 237^v – Δεῦτε ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ; f. 238^r – Ἐξαστράπτων Ἄγγελος; f. 239^r – Τί ἀπεδοκιμάσατε τὸν λίθον.

La Sfânta Liturghie, la Fericiri – „*Οἱ Μακαρισμοί*”:

f. 240^r – Ὡραῖος ἦν καὶ καλὸς εἰς βρῶσιν¹¹⁷;

f. 240^r – „τέλος του βαρύς”, *fine del plagale del III tono varis*.

La Vecernia Mare din perioada Octoihului (n.n.) – „*αρχή του πλαγίου δ’*”, (începutul plagalului ehului IV):

f. 240^v – Ἐσπερινὸν ὕμνον; f. 241^r – (Κ)ύριε, Κύριε, μὴ ἀπορρίψης ἡμᾶς; f. 241^r – (Χ)αῖρε Σιών ἀγία; f. 241^v – Ὁ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγος; f. 242^r – Τὴν ἐκ νεκρῶν σου Ἀνάστασιν; f. 242^v – Δόξα σοι Χριστέ Σωτὴρ; f. 243^r – Σὲ δοξάζομεν Κύριε; f. 243^v – Ἀνῆλθες ἐπὶ Σταυροῦ Ἰησοῦ¹¹⁸; f. 244^v – Χριστὸν δοξολογῶμεν; f. 245^r – Ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις δοξολογοῦμεν; f. 245^v – Ὡ Δέσποτα τῶν ἀπάντων.

La Utrenia din perioada Octoihului (n.n.) – „*εἰς τοὺς αἴνους*”, *la Laude, plagalul ehului IV*:

¹¹³ Este utilizat din nou numărul singular, făcându-se referire la prezența unei singure stihiri.

¹¹⁴ Prima stihiră de la al treilea Antifon al Sfintei Liturghii (*Oi Μακαρισμοί, la Fericiri*).

¹¹⁵ Lipsște majuscula inițială, adăugată ulterior cu creionul, completare făcută și în celelalte cazuri în care aceasta a fost omisă de către autorul manuscrisului.

¹¹⁶ „Ἀπόστιχα”.

¹¹⁷ Prima stihiră de la al treilea Antifon al Sfintei Liturghii (*Oi Μακαρισμοί, la Fericiri*).

¹¹⁸ „Ἀπόστιχα”.

Drd. George Diaconu

f. 246^r – Πάσα πνοή αινεσάτω τον Κύριον; f. 246^v – Αινεῖτε αὐτόν πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ; f. 247^r – Κύριε, εἰ καὶ κριτηρίῳ παρέστης; f. 247^v – Κύριε, εἰ καὶ ὡς νεκρὸν ἐν μνημείῳ; f. 248^r – Κύριε, ὄπλον κατὰ τοῦ διαβόλου; f. 248^v – Ὁ Ἄγγελός σου Κύριε; f. 249^r – Ἔπαθες διὰ σταυροῦ¹¹⁹; f. 249^v – Προσκυνῶ καὶ δοξάζω; f. 250^r – Τὸ ζωοδόχον σου μνήμα; f. 250^v – Πορευθέντος σου ἐν πύλαις.

La Sfânta Liturghie, la Fericiri – „Οἱ Μακαρισμοί”: f. 251^r – Μνήσθητι ἡμῶν¹²⁰.

La slujba Utreniei (din duminici și sărbători), εἰς τοὺς αἶνους, *la Laude* (n.n.), „Τὸν παρὸν Πασαπνοῦριον ποίημα τοῦ Γαζῆς”¹²¹, în stil calofonic, plagalul ehului IV: f. 251^v – 253^r.

(*sine titulo*) *La Utrenia din sărbători*: Πολυέλεος¹²² (n.n.), „Κυρ Χρυσάφι”, autor Kir (Domnul) Hrisaf, ehul I:

f. 253^v – Δοῦλοι, Κύριον, Ἀλληλουῖα; f. 253^v – Αἰνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου; f. 254^r – Οἱ ἐστῶτες ἐν οἴκῳ Κυρίου; f. 254^r – Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, ὅτι ἀγαθός; f. 254^v – Ψάλατε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ; f. 254^v – Ὅτι τὸν Ἰακώβ ἐξελέξατο ἑαυτῷ ὁ Κύριος; f. 255^r – Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμόν ἑαυτῷ; f. 255^v – Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα ὅτι μέγας ὁ Κύριος; f. 256^r – Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν παρὰ πάντας τοὺς θεούς; f. 257^r – Πάντα, ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ; f. 257^v – Ἐν ταῖς θαλάσσαις καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἀβύσσοις; f. 257^v – Ἀνάγων νεφέλας ἐξ ἐσχάτου τῆς γῆς; f. 258^r – Ἀστραπὰς¹²³ εἰς ὑετὸν ἐποίησεν; f. 258^r – Ὁ ἐξάγων ἀνέμους ἐκ θησαυρῶν αὐτοῦ; f. 258^v – Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνου; f. 259^r – Ἐξάπεστειλε σημεῖα καὶ τέρατα ἐν μέσῳ σου, Αἴγυπτε; f. 259^v – Ἐν Φαραῶ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς δούλοις αὐτοῦ; f. 259^v – Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλὰ; f. 260^r – Καὶ ἀπέκτεινε βασιλεῖς κραταιούς; f. 260^r – Τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων; f. 260^v – Καὶ τὸν Ὠγ βασιλέα τῆς Βασάν; f. 260^v – Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν; f. 261^r – Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν κληρονομίαν; f. 261^r – Κληρονομίαν Ἰσραὴλ λαῷ αὐτοῦ; f. 261^v – Κύριε, τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα καὶ τὸ μνημόσυνόν σου¹²⁴ εἰς γενεὰν καὶ γενεάν; f. 262^r – Ὅτι κρινεῖ Κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ; f. 262^r – Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ παρακληθήσεται; f. 262^v – Τὰ εἶδωλα

¹¹⁹ Primele cuvinte ale stihirii („Ἔπαθες διὰ σταυροῦ, ὁ”) au fost omise, însă copistul și-a dat seama de această greșeală, introducându-le transversal pe marginea externă a filei (249r), cu o scriere frumoasă.

¹²⁰ Prima stihiră de la al treilea Antifon al Sfintei Liturghii (*Οἱ Μακαρισμοί, la Fericiri*).

¹²¹ A se vedea de exemplu Ms. Gr. 648 de la BAR (Biblioteca Academiei Române din București), sec. XVIII, f. 180v ș.u., ca și alte manuscrise care conțin aceste Laude calfonice, facerea lui Μανουὴλ τοῦ Γαζῆ.

¹²² Psalmul 134, care se cântă la Utrenia zilelor de sărbătoare.

¹²³ Litera „a” inițială este scrisă cu caracter minuscul și în grabă.

¹²⁴ Cuvintele omise „Καὶ τὸ μνημόσυνόν” au fost adăugate transversal, pe marginea externă a filei (261v), cu o frumoasă inițială majusculă.

τῶν ἔθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων; f. 263^r – Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσιν, ὀφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐκ ὄψονται; f. 263^v – Ἦτα ἔχουσι καὶ οὐκ ἐνωτισθήσονται, οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν; f. 264^r – Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιντο οἱ ποιοῦντες αὐτὰ καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ’ αὐτοῖς; f. 264^v – Οἶκος Ἰσραήλ, εὐλογήσατε τὸν Κύριον; f. 264^v – Οἶκος Ἀαρών, εὐλογήσατε τὸν Κύριον; f. 265^r – Οἶκος Λευί, εὐλογήσατε τὸν Κύριον; f. 265^r – Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, εὐλογήσατε τὸν Κύριον; f. 265^r – Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών, ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλὴμ; f. 265^v – Δόξα Πατρί...; f. 266^r – Καὶ νυν καὶ αἰί...

„Νεκρώσιμον” (Τρισάγιον), *asmatikonul trisaghionului liturgic pentru slujba înmormântării* (n.n.): *Ἅγιος ὁ Θεός* (Sfinte Dumnezeule), f. 266^v – f. 268^r, plagalul ehului IV (în combinație cu plagalul ehului II).

οὐ καλοφωνικοὶ εἰρμοί, *irmoase calofonice* (n.n.) – „ἀρχὴ σὺν θεῷ ἀγίῳ τῶν εἰρμῶν ποίημα κυρ Μπαλασίῳ” (*Ιερέως, Balasie Preotul*):

f. 268^r – Τὴν φωτοφόρον νεφέλην¹²⁵, ehul I; f. 269^r – Τύπον τῆς ἀγνῆς λοχειίας σου¹²⁶, ehul I; f. 269^v – Ἐφριξε γῆ, απεστράφη ἡλιος¹²⁷, ehul I; f. 270^v – Ἐν Σιναίῳ τῷ ὄρει κατεῖδε σε¹²⁸, ehul I; f. 271^r – Εσεισθησαν λαοί, εταράχθησαν ἔθνη¹²⁹, ehul IV; f. 272^r – Μὴ τῆς φθορᾶς διαπεῖρα κυοφορήσασα¹³⁰, plagalul ehului III; f. 272^v – Παντάνασσα, Πανύμνητε, Παρθενομήτορ, ehul IV;

f. 273^r – Ἀλλότριον τῶν μητέρων ἡ παρθενία¹³¹, plagalul ehului IV; f. 273^v – Ἐν βυθῷ κατέστρωσε ποτέ¹³², ehul II; f. 274^v – Ὁ χόρτασας λαόν ἐν τῇ ἐρήμῳ, pla-

¹²⁵ Τῇ ΚΗ’ του αυτου Μηνος Δεκεμβριου, εν τῷ Ορθρω, Κανὼν δευτερος, Ὡδὴ θ’, irmosul cântării a noua al celui de-al doilea canon al Utreniei din 28 decembrie.

¹²⁶ Τῇ Γ’ καὶ τῇ ΙΗ’ του αυτου Μηνος Δεκεμβριου, εν τῷ Ορθρω, Ὡδὴ θ’, irmosul cântării a noua a canonului Utreniei din 10 și 18 decembrie.

¹²⁷ Οκτώηχος, Κυριακή α’ Ἦχος, εν τῷ Ορθρω, Ὡδὴ ζ’, din a șaptea cântare a canonului Utreniei Duminicii din perioada Octoihului, ehul I.

¹²⁸ Κυριακή τοῦ Παραλύτου, εν τῷ Ορθρω, Κανὼν τοῦ Παραλύτου, Ὡδὴ θ’, Ὁ Εἰρμός τοῦ Παραλύτου (Ποίημα Ἰωσήφ Θεσσαλονίκης), irmosul cântării a noua a canonului Utreniei Slăbănogului din Duminica a patra după Sf. Paști (denumită și Duminica Slăbănogului de la Vitezda), facerea lui Iosif din Tesalonic.

¹²⁹ Οκτώηχος, Κυριακή του τέταρτου Ἦχου, εν τῷ Ορθρω, Ὡδὴ α’, Ἦχος δ’, la începutul canonului Utreniei Duminicii ehului IV din perioada Octoihului, imediat după irmosul primei cântări.

¹³⁰ Οκτώηχος, Κυριακή βαρύς Ἦχος, εν τῷ Ορθρω, Ὡδὴ θ’, irmosul cântării a noua a canonului Utreniei din Duminica perioadei Octoihului, plagalul ehului al III-lea.

¹³¹ „Τῇ Τετάρτῃ τῆς Μεσοπεντηκοστῆς”, Ὡδὴ θ’ Καταβασία, catavasia cântării a noua a canonului Utreniei la Înjumătățirea Praznicului Cincizecimii, miercuri din săptămâna după a patra Duminică după Sf. Paști (a Slăbănogului, a se vedea deasupra). Pentru sărbătoarea Înjumătățirii Praznicului Cincizecimii, amintim la f. 136v chinonicul de la Sfânta Liturghie („Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα”).

¹³² Οκτώηχος, Κυριακή β’ Ἦχος, εν τῷ Ορθρω, Ὡδὴ α’, irmosul primei cântări din canonul Utreniei Duminicii din perioada Octoihului, ehul II.

Drd. George Diaconu

galul ehului IV; f. 275^v – Ἡ ἐν οὐρανοῖς εὐλογημένη, καὶ ἐπὶ γῆς δοξολογουμένη¹³³, ehul II; f. 276^r – Εκκαύσατε την κάμινον επταπλασίως, plagalul ehului IV; f. 276^v – Ἡ Τρίφωτος ουσία και Τρισήλιος δόξα¹³⁴, ehul I; f. 277^v – Ἐν τη βροντώση καμίνω, plagalul ehului I.

Am făcut un inventar detaliat pentru a înțelege cărei categorii librare aparține acest deosebit Codex Cryptense. Așadar, luând în considerare autorii melurgi, categoriile liturgice din care fac parte respectivele cântări și mai ales stilul calofonic care îi caracterizează, se poate afirma cu certitudine că acest manuscris este un *authentic Psaltikon*! În plus, caracteristicile sale – pe lângă epoca diferită în care a fost alcătuit (așa cum s-a văzut în *prezentarea manuscriselor melurgice din Biblioteca de Stat a Monumentului Național din Grottaferrata*, majoritatea manuscriselor melurgice din Biblioteca Mănăstirii San Nilo aparțin secolelor XIII-XIV) – sunt evidențiate de faptul că *manuscrisul Γ.γ.II este un Codex Cryptense doar prin adopție!*

Deci, Codexul Γ.γ.II nu creează discrepanță cu celelalte manuscrise Cryptenses, ci mai degrabă completează cadrul din care face parte și ajută pe baza unei analize comparative la înțelegerea importanței tipului de repertoriu liturgic pe care îl conține.

Rezultă că nu este tipicul manuscris italiano-grecesc, adică potrivit modelului școlii de caligrafie a Abației San Nilo (mai ales pentru că la începutul secolului al XVIII-lea se constata o lipsă reală de copiiști). Prezența sa la Grottaferrata îmbogățește nu doar fondul bibliotecar cu un manuscris în plus, ci – ceea ce conține cel mai mult – serviciul liturgic!

6. Concluzii ale cercetării preliminare:

Codexul Cryptense Γ.γ.II este un manuscris „prezioso sotto molti riguardi”¹³⁵. Printre diferitele motive (unele expuse anterior), enumerăm:

- Codexul Γ.γ.II este unul din puținele manuscrise din fondul bibliotecar cryptense și din bibliotecile din Italia aparținând secolului al XVIII-lea (deci este unul dintre cele mai recente manuscrise), finalizat pe data de 6 august 1718.

¹³³ Οκτώηχος, Δευτέρα, α' Ἦχος, μετὰ τὴν α' Στιχολογίαν τοῦ ψαλτηρίου, Καθίσματα Κατανυκτικὰ Ἦχος α' καὶ τὴ Δευτέρα πρωὶ, εἰς τὸ τέλος τοῦ Ὄρθρου, Θεοτοκίον, Ἦχος α', tropar în cinstea Fecioarei Maria, după prima stihologie a Psaltirii, la catisma serviciului nocturn al Duminicii (spre luni dimineață) și la sfârșitul Utreniei de luni dimineață din perioada Octoihului, ehul I. Troparul a fost compus pe ehul II, avându-l ca autor pe „Μπαλασίω” (Ιερέως, Preotul).

¹³⁴ Autor „Κυρ Πέτρον”/Petru (Μπερεκέτη/Berechet).

¹³⁵ „Valoros din mai multe considerente” (trad. ns.), L. Tardo, *op. cit.*, p. 136 (este o greșeală de tipar în carte – este indicat codicele E.γ.II, dar cu siguranță este vorba de ms. Γ.γ.II), nota cit.

Codexul Cryptense Γ. γ. II. Excurs istoric și liturgic în conținutul manuscrisului

- Nu este clasicul manuscris italo-grecesc, realizat în Mănăstirea Așației San Nilo de un călugăr închinoviat aici sau stagiatar, în timp ce altele au fost transferate sau cumpărate din Mănăstirea SS. Salvatore din Messina, din Mănăstirea S. Elia Carbonense sau din Constantinopol. Pe baza provenienței și apartenenței sale, se remarcă ca fiind un manuscris cu totul deosebit: a fost scris în Albania, și autorul ar fi un arhiepiscop melurg.

- Însurează cântări liturgice *rare* și chiar *inedite*: τα Κεκραγάρια (Doamne strigat-am) și τα Πασαπνοάρια (Toată suflarea), compunerile lui Hrisaf cel Tânăr¹³⁶ și, de asemenea, Doxologia mare, lucrarea lui Melchisedec, episcop al Redestosului. Chiar dacă copistul manuscrisului Γ.γ.II nu a indicat numele autorului Doxologiei mari, pe baza unei analize a diferitelor manuscrise în notație muzicală bizantină din diferite țări care conțin această cântare liturgică (Italia, Grecia, România), apartenența sa este de necontestat.

- Este unul din puținele Psaltikoane prezente în Biblioteca Statală Monumentului Național din Grottaferrata, destinat cântării soliste a protopsaltului. Acest aspect scoate în evidență importanța cântărilor liturgice descrise în inventarul manuscrisului în cauză și, în mod particular, al melodiilor acestora. Doxologia mare a episcopului Melchisedec al Redestosului, *prima* doxologie mare atestată și care se află în Codexul Cryptense Γ.γ.II, singura sursă de pe teritoriul italian care o conține, ne duce cu gândul la faptul că se cânta des în cadrul oficierii slujbei Utreniei din duminici și la sărbătorile cu polieleu, și deci cu Doxologie mare. Nu a fost redactată ulterior deoarece probabil se cunoștea pe de rost.¹³⁷

- Doxologia mare a episcopului Melchisedec este *prima* doxologie mare în notație muzicală bizantină, relevându-se ca fiind o *cântare liturgică inedită* nu numai pentru fondul de manuscrise al Bibliotecii Statale a Monumentului Național din Grottaferrata, ci pentru întreg teritoriul italian. Codexul Cryptense Γ.γ.II se impune în panorama manuscriselor melurgice ca fiind *unicul manuscris* de pe întreg teritoriul Italiei care conține prima doxologie mare, cu atât mai mult cu cât această *unică* doxologie mare este de fapt *prototipul* acestui gen de cântare liturgică. Deci, potrivit studiilor de muzică bizantină întreprinse până în prezent, Codexul Cryptense Γ.γ.II este primul manuscris semnalat ca atare, din scrupulozitate excluzând bineînțelesele fondurile și colecțiile personale.

- Se pare că autorul ar fi alcătuit doar această doxologie mare! Dar Ms. I-22 din Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” din Iași (*unicul Kratima-*

¹³⁶ A. Rocchi, *op. cit.*, p. 434.

¹³⁷ L. Tardo, *op. cit.*, p. 68. Puțina circulație a anumitor cântări în manuscrise ar putea fi motivată de faptul că erau cunoscute pe de rost, ținând seama de frecvența sporită a acestora în cadrul cultului.

Drd. George Diaconu

*tar „pur”*¹³⁸ prezent în bibliotecile din România, plasat între al doilea și al patrulea deceniu al secolului al XVII-lea), conține o kratimă pe glasul întâi (f. 37^v ș.u.), al cărei autor este același Melchisedec din Redestos¹³⁹.

- Tot în România, Doxologia mare a lui Melchisedec reprezintă *prima doxologie mare* din primul *manuscris* elaborat în *limba română*¹⁴⁰. Se evidențiază de asemenea ca fiind *unica* doxologie mare a lui Melchisedec, episcop al Redestosului *tradusă în limba română*.

- Circulația în manuscrisele melurgice a primei doxologii mari în diferite țări (așadar, Albania, de unde provine Codexul Cryptense Γ.γ.II, Italia, Grecia, Egipt, România, Anglia, Danemarca etc.), într-o determinată perioadă de timp (sec. XVII-XVIII), în Biserici de rit atât Ortodox, cât și Greco-Catolic, în aceeași limbă (greacă) și, în principiu, cu aceeași melodie, nu face altceva decât să evidențieze afinitățile comune, nicidecum diferențele. Mărturia manuscrisă a ecoului unei melodii intonate la unison în același spirit și în aceeași limbă (așadar, în evidente circumstanțe de reală manifestare liturgică în mare simbioză!), din partea protopsalților și a credincioșilor de rit atât bizantin, cât și greco-latin, constituie o mare realizare, un punct important de întâlnire și un motiv în plus pentru un viabil și atât de necesar dialog ecumenic în scopul unității de credință.

¹³⁸ Ozana Alexandrescu, *Catalogul manuscriselor muzicale de tradiție bizantină din secolul al XVII-lea*, Editura Arvin Press, București, România, 2005, p. 201.

¹³⁹ *Ibidem*, p. 202.

¹⁴⁰ Ms. rom. 61 (autor, ieromonahul Filothei sin Agăi Jipei) din Biblioteca Academiei Române din București (BAR, B – BAR), *ms. cit.*, f. 44 ș.u. (a se vedea deasupra).